

פרשת ויקהל "מקדש השבת"

אברבנאל

אם היה שמשוה הקהיל את כל ישראל לצוותם על מלאכת המשכן וכמו שאמר אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם. למה התחיל במצוות השבת עשות ימים תעשה מלאכה וכבר באה הגמרה הזאת במן ובסיני בעשרת הדברות ועל מעשה המשכן ומה צורך לזכרה פה פעם אחרת. והנה כפי תשוא נוסחה אחרי המשכן וכאן בתחלתו:

רש"י

הקדים להם אזהרת שבת לציווי מלאכת המשכן לומר שאינה דוחה את השבת.

אברבנאל

לפי שצוה יתברך על עשיית המשכן וכליו שזיהה מורה על דמקות הש"י ושרות שכינתו באומה. היה אפשר שיחשוב אדם שהפעל ההוא היה יותר נכבד מכל הפעולות התוריות וכ"ש מהשביתה בשבת לפי ששלמות כל דבר הוא בפעולתו. והמעשה בכלל הוא יותר שלם מהשביתה והמנוחה. וכ"ש המעשה הנכבד והקדוש הזה. ואולי שמפני זה יבואו ישראל לחשוב שמלאכת המשכן תדחה את השבת מאורף אל היות המעשה יותר מעיד על האמונה ממה שיעיד עליו הכבוד והשבחה מהפעל. כי המעשה הוא מציאות והשבחה העדר והמציאות יעיד יותר מן ההעדר. ולכן יאמר האומר שישפיק מלאכת המשכן להעיד ולהעיד אל היות יתברך מקדשו ושוכן בתוכו ושהוא כורה העולם. והכל נבראו ולא נצטרך לשביתה להעיד זה עצמו. הנה מפני זה אמר יתברך למשה שיאמר לישראל אך את שבתותי תשמורו רוצה לומר עם היות מלאכת המשכן דבר קדוש ונכבד לפני עם כל זה אתם לא תדחו את השבת אבל תשמורו אותו.

יש בדבריו אלה של אברבנאל תשובה לשאלה: מה ראתה התורה להזכירו שוב מצוות שביתה השבת אחרי גמור הציוויים הרבים של עשיית המשכן וכליו, ואולם עדיין אין בדבריו תשובה לפי, מפני מה דוחה שבת את בנין המשכן ואין הדין הפוך, שיהא בנין המשכן דוחה את השבת.

רש"י וירוש שמונת פרק לה

בניית המשכן היא האתגר הגדול ביותר לכושר עשייתו של האדם בתחום תבונה הפסיים, ואם לא מבחינת האמונה, הרי כוונתו מבחינת החוץ והתכלית הגלומה במשכן: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (לעיל כה, ח). שליטתו של האדם על העולם הגשמי, הבא לידי ביטוי בהפקתם, בייצורם ובפיקודם הייצורני של החומרים, מגיע במקדש אל יעודו הגולה ביותר. האדם משעבד לעצמו את העולם כדי לשעבד את עצמו ואת עולמו לבורא - עולם, וכדי להפוך את עולמו למקום שבתה של מלכות שמים, למקדש שבו ישכון כבוד ה' עליו אדמות. בגיית המקדש הריחי קידוש שיעלו של האדם, והכתוב מציינ אותה כאיחוד כל המלאכות הייצורניות השונות של האדם, והן מהוות - על ידי השביתה ממלאכה - את סעיפי המסכת של קבלת עול שמים שעליה אנו מצויים בשבת. כל עשייה יצרנית, שמלאכת המשכן נזקקה לה, הופכת בכך ל"אב - מלאכה", לסוג של עבודה יצרנית המקיף הרבה "תולדות", היינו תת - מלאכות הכלולות במושגו. הזורע והגורע, למשל, הוא "אב", סוג של עבודה יצרנית, והזומר, וכן המשקה ובכלל כל עבודה המקדמת את גדילתו של הצמח - "תולדה" היא הנגזרת אחרי מושג ה"אב" (עי' שבת עג ע"ב).

...אם נתבונן בסוגי המלאכות האלה, הרי מתברר שכולן פעולות יצרניות, כלומר פעולות המצאויות שינוי ממשתי בדבר מסוים. ביצירה מכוננת של שינוי זה מתגלה שליטתו של האדם על כל דבר גשמי, וההימנעות מיצירה זו כיום השבת עשויה, אפוא, לגלות את ההשתעבדות תחת עול הבורא והריבון האחד והיחיד, שהאדם השורר בעולמו אינו אלא וואסאל שלו הכפוף לו והעובד אותו. אפילו לקט סירת הארץ וציד היות בר, אם כי אינם מביאים שינוי בפרי ובחיה עצמה, הרי תוצאתם היא

המעבר ממצב טבעי וחופשי אל תחום שלטוני והזקתו של האדם, ודבר זה הוא עיקר מהותו ומשמעותו של מושג המלאכה, כפי שהסברנו.

הכבוד והקבלה שמות פרק לה

אלה הדברים, רבי אומי להביא שלשים ותשע מלאכות שאמר להם משה על סה (מכילתא), כי כל המלאכות האלה היו במשכן, ופרט להם כאן את כולם, באמרו אליהם אלה הדברים השייכים למשכן ולכליו ולכל עבודתו לעשות אותם, והזהירם אחר כך שלא יעשו כאלה בשבת, חרי הזהירם ע"פ על כל ל"ט מלאכות (וע' בשבת ס' כלל גדול ע'), ואמר רב"ו דע כי יש הבדל בין מלת עבודה ובין מלת מלאכה, עבודה כולל כל המעשים שאדם עושה, ואפי' אין במעשהו ענין המעטריך לידעיה וחכמה, גם אינו משנה דבר במעשהו ולא מתקן דבר, כמו לשאת משאות אבנים, לרוץ ממקום למקום, להוליך כלים אחר רבו לבית המרחץ, להלבישו וכיוצא ממעשים הללו שהם מעשה עבד, וזהו ענין המלה ששרשה עבד, והשם עבודה, וכל אלה הדברים לא יכול עליהם שם מלאכה, ולא ימצא סמוך אליהם כ"ק, ואין שם מלאכה נוסף אלא על המחזש דבר בענינים הטבעיים ומשנה אותם במעשהו ממה שהיו, ועל ידי החזש הזה יהיה תקן הדבר, תן שיבנה תן שיהרוס, תמיד ישנה, וכשיש במעשהו תקון ליישוב העולם ה"ו מלאכה, ולכן מוחק על מנת לכתוב תורס על מנת לבטל כולם מלאכות תן, וכל מלאכה יש למוד וידעיה באיזה זמן ובאיזה כלי יעשה, ולכן מלת מלאכה כוללת כל הדברים הנטועים במעשה הראשית ליישוב העולם הזה ולתקונו אשר ברא אלהים לעשות, כמו כלל עבודות האדמה תן מלאכות, החרישה והזריעה וכיוצא, כי תנ"י הכין לכל דבר מאלה זמן ידוע ומנהג ידוע וצריך האדם לעשות כפי ההכנות אלה ואז תצליח מעשהו, ומי שמקלקל במלאכתו לא עשה כלום כי אין ממנו תקון העולם, לכן ארז"ל לא אסרת תורה אלא מלאכה מחשבת, וכל המקלקלין פטורים, ויוצא מזה ע"ד כלל, כי כל מעשה אלהים שעשה בששת הימים נקראים מלאכות לא עבודות, ע"כ כתיב מכל מלאכותי, כי בו שבת מכל מלאכותי, ולכן אלה המלאכות כולם אסורים לנו לעשות ביום השבת, כי הזהיר לא תעשה כל מלאכה...

משך הכמה שמות פרק לה

הנה בפרשת תשא (לא, יב) נאמר שבת אחר מלאכת המשכן, ובפרשה זו נאמרה להיפוך - מלאכת המשכן (לה, ד) אחר שבת, וכבר עמד על זה בספר חסידים סימן תקס"ה. ויתכן דהנה מלאכת המשכן אינו דומה למכשירי עבודה דלא דחו שבת, משום דמכשירין אפשר לעשותן מערב שבת, מה שאין כן המשכן אי אפשר להיות בלא שבת, לכן הוי אמינא דדחי שבת. ויתכן, דבעבודה הותרה שבת, משום דמשכן הלא שורה הכבוד והשכינה מצויה שם, והשבת עזות לבאי עולם שהשי"ת ברא העולם ויחדשו מהאפס המוחלט, והעבודה מורה על השגחת השי"ת בפרטיות ומקיימו בכל עת ורגע ברצונו יתברך, וכל העולם הוא מתהווה ומתחדש בכל עת ורגע ברצונו יתברך, כאמור (תהלים קלו, ז) 'לעשה אורים גדולים', אשר מזה למדו בתפילה 'המחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית'. ושם מעון השם יתברך, וכמו שאמר שלמה (מלכים - א ח, יג) 'בנה בגיתי בית זבול לך'. לכן אף המכשירים כמו קליית העומר והבשתו ואפיית שתי הלחם [למאן דאמר דנפסל בלינה והגור מקדש] דוחין שבת. אבל בגין המשכן והמקדש לא דחי שבת, דכל זמן דלא נבנה המקדש אין השכינה שורה בישראל, ובאמצעות משכן ומקדש השכינה שורה בישראל, וכל זמן שאין שכינה שורה הלא לא גדחה שבת. אבל קודם שעשו בני - ישראל העגל הלא היה התנאי (שמות כ, כא) 'בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך', והשכינה היתה שורה בישראל שלא באמצעות המשכן. רק הוא היה מקום מיוחד לעבודה ולהשראת השכינה, אבל לא באופן שעל ידו יזכו לראות בפני השי"ת, כי בני - ישראל בעצמם הם היו המעון להשי"ת, 'והיכל ה' המה' (ירמיהו ז, ד), אז היה בגין המשכן כאחד מפרטי צורך העבודה אחרי בגין המשכן אחר העגל, שכיון שהשראת השכינה וכבוד השי"ת חוסף על בני ישראל קודם בגין המשכן, אם כן תו עבודה וכל צרכיה, אף בגין המשכן, דחי שבת, לכן נאמר משכן קודם לשבת. אבל אחר שהטאו בעגל, הלא לא היו ראויים לכבוד השי"ת רק באמצעות המשכן, אם כן לא נדחית בבגין המשכן, לכן נאמר שבת קודם...

השבת ומשמעותה לאדם בן זמננו

כל ציויליזציה טכנית שאיפסחה לגאח את החלל, לשלדט בכלל, להגדיל את מספר העצמים השייכים לנו הממלאים את החלל, להרבות את היש הרוכש מקום, להרבות בכוח ובשלטון – ויחד עם זה לברות מפני הזמן רוצים אנו; להרבות את רכושנו ומפסידים אנו בהוויתנו. והלא לא כמותם ואיכותם של העצמים אשר ברשותנו מגבירים את עוצמת הוויתנו, אלא שעות ורגעים הם הם שבהם קונים אנו את עולמינו. היהדות מעוניינת יותר בזמן מאשר בחלל.

המלה "קדוש", אחד המושגים החשובים ביותר בתורה, המייצגים את סודו והודו של האלוקים – מופיעה לראשונה בסוף מעשה בראשית, ולא התייחסה לא להר ולא למזבח ולא לשום עצם מן העצמות שנבראו. ולא נקבע שום מקום מן המקומות להיות קודש, אלא מה נאמר שם? "ויברך אלוקים את יום השביעי ויקדש אותו" (בראשית ב:ג).

רחוקה היא תפישה זו מכל המיתולוגיות, שהרי בכל אותן אמורות ודעות היו מסיימים מעשה הבריאה, כגולת כותרת – בקביעת מקום קדוש, הר או מעיין, עץ או גיא – ואילו תורתנו לא קודשה את המקום, כי אם את הזמן, את השבת, בבריאת העולם רק קדושה אחת נקבעה, והיא קדושת היום. לאחר זמן, לפני שניתנה תורה לעם הנבחר, נדרש נעם זה לזיוות: "ממלכת כהנים וגוי קדוש"; ורק לאחר שנכשל העם הזה ודרש אלוקים אשר יראום בעיני בער ונטמאו בעגל, אז ניתן להם – לבלי ילכו אחרי תהוהו – גם מקום קדוש והושמו בו כלים למען יוכלו לעבוד את ה' בטהרה, ועם זה ניתן אף להושיעם הנדרש להם. ורבות הודגש במדרשים, שלא ניתן להם הצו לפנות את המשכן אלא לאחר שנכשלו בעגל, ושלא ניתן להם אלא מפני שדורש היה להם מתוך חולשתם.

"אדם דואג על איבוד דמיו ואינו דואג על איבוד ימיו, דמיו אינם עוזרים וימיו אינם חוזרים!"

אזנים לתורה

כל הפרשה מדברת מבניין המשכן, ולמה הקדים כאן להזהיר על השבת? ונ"ל על פי מה שהזכרנו במ"א, שהשבת והמשכן מטרה א' לחם: לקדש את בני ישראל ולהשיב את ליבם אל אביהם שבשמים ע"י שפע קדושה וטהרה, אלא שהשבת היא קדושת הזמן, שבו אנו שופכים עולם ומלואו ועוסקים בתו"מ ומקדשים את כשמותינו בקדושת הזמן, לעומת זאת המשכן והמקדש הם קדושת המקום, שהחוטא שנפגמה נשמתו, בא אל הקודש ומקדשה ומטהרה, וג' פעמים בשנה מחויב כל זכורך את פני ה' במקום הקדוש. קדושת הזמן (שנתקדש בשעת הבריאה ונצטוו בני ישראל על שמירתו במרה ובסיני) קדמה לקדושת המקום. וכשבא ה' לפנות את בני ישראל על קדושת המקום – לבנות בית לשמו – אפשר שיעלה על הדעת, שמעתה אין צורך עוד בקדושת הזמן, אחרי שאפשר לקדש ולהטהר את הנשמה אפילו בכל ימות השבוע במקום הקדוש, לפיכך באה כאן ההקדמה, שקדושת המקום באה רק בתור הוספה לקדושת הזמן, אבל לא לבטל ח"ו את קדושת השבת. ונתנה תורה נעם לזה, שהשבת היא "בל מושבותיכם" בא"י ובחו"ל, אבל בקדושת המקום אפשר להטהר ולהתקדש רק בזמן שהבית קיים, יבנה במהרה בימינו אמן.

בית הלוי שמות פרק לא

אך את שבתותי תשמורו. הנה כאן אחרי שסידר בפרשה הרומה ותצוה כל מלאכת המשכן הזהיר על שבת ובפרשה ויקהל כשאמר משה לישראל הקדים מצות שבת למלאכת המשכן, ואפתחה במשל פי גביר אחד היה משיא בנו והן צריך לעשות לבנו בגדים לחול ושבת ויו"ט וכן תכשיטין אשר הם ליתר פאר ותיצור ואינם בהכרח כל כך ורק הם לבני גבירים. וגם אם האב קצת מקפידא על חבן עכו"ז יעשה לו כל הדברים כמנהג הגבירים. ויש להבחין אם עושה כך למען אהבתו לבנו כי גדולה ושמח הוא בהשבת בנו או רק משום כי בנו הוא ומוכרח לעשות לו כל זה גם אם אין אהבה בו גדולה כל כך. וזה יש להבחין בסדר עשייתם, אם עושה אותם מצד האהבה והוא מקבל תענוג במה שמגיע תענוג לבנו או יהיה התחלה בהדברים שאינם בהכרח כל כך, לקנות לו מורה שעות של זהב וכדומה דבזה ניכר יותר השעשועים שמשותשע בתענוג המגיע לבנו, והבגדים המוכרחים דבהם אינו ניכר כל כך השעשועים מניחים לאחרונה בעת החתונה. ואם העושה מצד ההכרח יען שהוא בנו ורי התחלה יהיה בהדברים היותר הכרחים הם קודמים. הגם כי לבסוף יעשה לו הכל עכו"ז סידרן של דברים הם בחילוף זה מזה. והנה במצות יש שהם מוכרחים לאיש הישראלי ומנו שבת דהוא

הפרח גמור ובלעדי זה אינו ישראל כלל. ויש מצות שחם לתוספת קדושה וכמו בגין בחמ"ק והקרבנות דחיי זה כמת ישראל בגלות ואין להם כל זה רק כדי שיהיו ישראל במעלותם הגדולה ובקדושה גרידנים לזה. וזהו קודם מעשה העגל כתיב תחילה מעשה המשכן ואח"כ לבסוף אמר להם שבת מפרשת פי תשא. ואחר מעשה העגל התחיל בויקחל בשבת ואח"כ אמר להם מעשה המקדש:

ט"ל"י חיים (שמות תכ"א)

קדושת שבת גבוהה ועליונה יותר מקדושת המשכן. המשכן בא לגלות את קדושת השכיבה בתוך העולם החומרי באמצעות המלאכות, ואילו קדושת שבת היא ההתעלות של כל העולמות החומריים והתכללותם במקורם, בעולם האצילות העליון. המשכן מבטא את הצעידה בתוך העולם הזה אל עבר ההתעלות לעולם שכולו טוב, ואילו קדושת שבת היא כבר החימצאות בתוך העולם שכולו טוב, העולם הבא. המשכן הוא הדרך, והשבת היא בעצמותה היעד הגמסוף. לפיכך, אין מלאכת המשכן דוחה את השבת, ללמדך שאפילו בתוך העוה"ו, במסגרת החיים שלנו, מצוי חלון טהור ורך, שמחבר אותנו אל המציאות השלמה והמתוקנת, הרי העוה"ב במלוא טהרתם. זוהי אותה מתנה טובה, מסית גנזיר של תקב"ה, מתנה טובה ושבת שמח, המבשרת לישראל ומלמדת אותם "לידעת כי אני ה' מקדשכם" (שמות לא:יג). ה' יתברך הוא מקדש אותנו, הוא הוא מצוי בקרבנו, וממילא שום חטא לא יוכל להפילנו לנצח, ואפילו בתוך החושך – אנו מחזירים אל האור העליון והנעלה ביותר, אור השבת, ומכוחו אף בשעות ימי המעשה אנו פועלים וצועדים ליום שכולו טוב, באמצעות המלאכות וקדושת המשכן. (עיי' ג"כ עדיפות של גרות שבת על גרות חנוכה – שבת מעין עוה"ב – כולת אור, חנוכה – אור בתוך החושך.)